

CAPITOLUL 1

Introducere în dreptul internațional umanitar

1.1. Noțiuni introductive

1.1.1. Rolul dreptului internațional umanitar

Dreptul internațional al conflictelor armate, cum mai este denumit dreptul internațional umanitar, deși este un corp de reguli juridice cu o istorie recentă, deține rădăcini mult mai vechi. Astfel, chiar în trecutul foarte îndepărtat, unii comandanți militari ordonau propriilor trupe să cruțe viața soldaților capturați (de pildă, în China antică), pe cea a femeilor, a copiilor ori a altor persoane care nu au participat la ostilități. De asemenea se proceda la schimbul de prizonieri. Inițial, astfel de practici erau lăsate, în întregime, la discreția învingătorului și se bazau, mai degrabă, pe considerente de moralitate și de umanitate. În timp ele au fost transformate într-un corp de reguli juridice de sorginte cutumiară, reguli respectate de către părțile într-un conflict, independent de existența unei declarații sau a unui acord prealabil între ele.

Dat fiind caracterul lor nescris, mult timp, conținutul și scopul acestor cutume a fost unul incert, iar incertitudinea le-a afectat însăși aplicarea uniformă.

A fost și unul din motivele care a sta la baza codificării lor.

Procesul de codificare, început după anul 1860, nu a afectat, însă, nici existența și nici aplicarea regulilor cutumiare. Și astăzi, tratatele internaționale în materie folosesc, cu rol completiv, cutuma, fiind bine

cunoscute, pentru trimiterile pe care le fac, în mod explicit, la dreptul cutumiar, formulări de genul „legile și obiceiurile războiului, așa cum sunt recunoscute acestea de națiunile civilizate” sau „principiile dreptului internațional, așa cum acestea rezultă din cutuma stabilită între națiunile civilizate, legile umanității și dictatele conștiinței publice” [art. 1 alin. (2) din Protocolul I din 1977].

Cele două direcții, devenite astăzi cea mai cunoscută diviziune aplicabilă în materia dreptului internațional umanitar, au fost conturate încă din anii 1860. Astfel, în anul 1864, la Geneva, se adoptă o convenție prin care este vizată protecția soldaților răniți pe câmpul de luptă. În 1863, și respectiv 1868, la Washington, respectiv la Sankt Petersburg, un alt demers, distinct ca și conținut, conduce la adoptarea unui cod, cunoscut sub denumirea de Codul Lieber^[1], respectiv a unei declarații prin care sunt interzise gloanțele explozibile. Cele trei instrumente menționate constituie baza pe care se vor clădi și dezvolta, mai târziu, **dreptul de la Geneva** (un corp de reguli juridice reflectat în tratate și preocupat, cu precădere, de protecția persoanelor care au căzut în mâinile adversarului, fie că este vorba de prizonieri de război ori de populația civilă afectată de ostilități) și, respectiv, **dreptul de la Haga** (acel corp de reguli juridice prin care combatanții au încercat să limiteze mijloacele și metodele de purtare a războiului). Se poate, așadar, observa că, originile dreptului de la Haga, nu sunt, de fapt, la Haga ci la Sankt Petersburg și Washington, însă denumirea dreptul de la Haga s-a impus ca urmare a faptului că, în cadrul Confe-

^[1] Redactat de Henry Lieber, acesta cuprindea reguli de conduită și instrucție aplicabile armatei unioniste americane, în timpul războiului civil din America.

rințelor de pace de la Haga din 1899 și 1907 s-a codificat cea mai mare parte a regulilor în materie.

Unii autori^[1] alătură la această distincție clasică și o a treia, respectiv **dreptul de la New York**, care a început să se contureze, o sută de ani mai târziu, în perioada 1960-1970, în strânsă legătură cu activitatea și interesul pe care Organizația Națiunilor Unite a desfășurat-o, respectiv l-a manifestat, pentru implementarea și protejarea drepturilor fundamentale ale omului, în situații de conflict armat.

Din cele menționate mai sus, reiese, cu ușurință, și rolul pe care îl îndeplinește dreptul internațional umanitar, respectiv protecția, prin intermediul unor reguli acceptate expres de către state, a persoanei fizice în timpul unei situații excepționale, respectiv aceea de conflict armat. Practic, toate regulile, fie că rezultă din dreptul de la Haga, Geneva sau New York au ca finalitate, în cele din urmă, protecția ființei umane. Astfel, fie că este vorba despre populația civilă, beligeranți, prizonieri de război, fie că este vorba de limitarea anumitor arme sau metode de luptă, rațiunea finală pentru care conduita beligeranților este reglementată, atât de amănunțit și sub atât de multe aspecte, este protejarea ființei umane.

O scurtă analiză a celor trei diviziuni ale dreptului internațional umanitar evidențiază și valorile pe care acest corp de reguli juridice dorește să le protejeze, în interesul comunității internaționale, în ansamblul său.

^[1] C. GRAY, *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, 2000, p. 7-8.

1.1.2. Valorile protejate prin normele dreptului internațional umanitar

Coexistența pașnică a statelor, menținerea păcii și a securității colectivităților umane constituie valori importante pentru întreaga comunitate internațională și pentru fiecare dintre membrii săi. În plus, persoana fizică, și chiar bunurile acesteia, afectată/e de ostilitățile dintre state necesită măsuri sporite de protecție. Preocuparea pentru protejarea acestor valori s-a impus greu, și relativ târziu, sub forma unor norme juridice, adică reguli de conduită care să creeze obligații, nu numai în sarcina statelor, dar și în sarcina celor care iau parte la ostilități. Modul în care s-a dezvoltat dreptul internațional umanitar este unul particular, acesta fiind ramificat, așa cum am arătat, în trei direcții principale: protecția persoanelor în timpul ostilităților, limitarea mijloacelor de luptă și, respectiv, implementarea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului. Mai simplu spus: dreptul de la Geneva, dreptul de la Haga și dreptul de la New York.

a. *Dreptul de la Geneva.* La mijlocul secolului al XIX-lea situația răniților, fie că aceștia proveneau din rândul populației civile, ori al trupelor militare, personalului sanitar sau auxiliar, era una precară iar războaiele napoleoniene au pus capăt chiar unei reguli cutumiare în materie și anume aceea de a cruța spitalele adversarului și a lăsa neatins personalul medical. În plus, asistența medicală acordată răniților rezultați în urma ostilităților era, de multe ori, lăsată la discreția locuitorilor din orașele/satele în care se purtau bătăliile, era incertă și efectuată cu mijloace rudimentare.

Originile dreptului de la Geneva pot fi identificate, la nivel ideologic, în lucrarea lui Henry Dunant, *O amintire de la Solferino*, lucrare în care acesta a formulat primele principii și reguli de drept internațional umanitar și care a servit drept punct de plecare pentru adoptarea, în anul 1894, a *Convenției de la Geneva privind ameliorarea situației răniților din forțele armate de campanie*. Cele mai importante prevederi ale Convenției sunt cele care stabilesc reguli precum: în timpul războiului terestru, ambulanțele și spitalele militare vor fi recunoscute ca neutre, și ca atare, respectate și protejate de către beligeranți, atâta timp cât ele se limitează la desfășurarea activității lor specifice, aceea de a acorda asistență medicală răniților și bolnavilor; spitalele nu trebuie să fie atacate iar personalul ambulanțelor sanitare nu trebuie să fie luat prizonier; spitalele și ambulanțele medicale trebuie să se bucur de aceeași neutralitate atunci când se află în misiune; răniții și bolnavii, indiferent de beligerantul căruia îi aparțin, trebuie ridicați de pe câmpul de luptă și îngrijiți; în scopul acordării protecției, spitalele și ambulanțele trebuie marcate cu un semn distinctiv, care trebuie să le facă ușor identificabile.

Aceste reguli au fost perfecționate și extinse, ca să acopere și o categorie aparte de persoane, și anume prizonierii de război, în urma Conferinței de la Geneva din 1929, când, la inițiativa Comitetului Internațional al Crucii Roșii, a fost adoptată, pentru categoria susmenționată, un instrument convențional distinct.

Perfecționarea sistemului de la Geneva s-a făcut în anul 1949 prin adoptarea celor 4 Convenții de la Geneva care au acoperit următoarele

domenii: forțele armate terestre, forțele armate pe mare, prizonierii de război și populația civilă. Ultima dintre convenții, referitoare la populația civilă, este destinată să protejeze, în special, două categorii de civili, respectiv: civilii inamici aflați pe teritoriul uneia dintre părțile beligerante și locuitorii unui teritoriu aflat sub ocupație, în ambele cazuri fiind vorba despre civili aflați într-o situație vulnerabilă, respectiv civili sub puterea adversarului. În plus, Convențiile de la Geneva din 1949 și-au mai adus o contribuție importantă, respectiv reglementarea cuprinsă în articolul 3 comun, care permite aplicarea și respectarea de către state a unui set minim de reguli în cadrul conflictelor armate fără caracter internațional.

b. *Dreptul de la Haga*. Așa cum am precizat și mai devreme, denumirea dreptul de la Haga s-a impus ca urmare a faptului că principalele instrumente convenționale în materia interzicerii anumitor tipuri de arme și metode de luptă au fost adoptate în timpul Conferințelor de pace de la Haga, din anii 1899 și 1907. Cu toate acestea, „începuturile” dreptului de la Haga sunt „localizate” la Washington și, respectiv, la Sankt Petersburg.

În anul 1863 la Washington, ca urmare a războiului civil desfășurat între anii 1861-1865, președintele SUA a promulgat ordinul intitulat: *Instrucțiuni pentru guvernarea armatelor terestre ale Statelor Unite*, un ansamblu de reguli de drept intern, destinat a se aplica, strict, în cazul războiului civil menționat. Aceste instrucțiuni sunt numite, deseori, în doctrina de drept internațional umanitar, *Codul Lieber*, după numele celui care le-a redactat, avocatul internaționalist Francis

Lieber și au constituit o sursă importantă de inspirație pentru reglementările ulterioare, cu caracter internațional. Codul conținea reguli care vizau, în principal și de o manieră foarte generală, modul în care trebuie conduse ostilitățile în așa fel încât, anumite categorii de persoane, precum civilii sau prizonierii de război, să fie protejate sau să fie afectate cât mai puțin.

Cinci ani mai târziu, în 1868, la Sankt Petersburg, se adoptă *Declarația cu privire la renunțarea pe timp de război la folosirea proiectilelor explozibile cu o greutate mai mică de 400 de grame*. Declarația se deosebește de Codul Lieber, sub cel puțin două aspecte. În primul rând, constituie un instrument de drept internațional și nu unul de drept intern, iar în al doilea rând, are un obiect foarte precis de reglementare, respectiv proiectilele explozibile cu o greutate mai mică de 400 de grame. Rațiunea care a stat la baza adoptării actului și, respectiv, la interzicerea acestor arme a fost aceea că, astfel de proiectile cauzau suferințe și răni mult mai grave, decât ar fi fost necesar pentru scoaterea adversarului din luptă. Declarația este importantă și prin faptul că statele au înțeles, față de progresele pe care le realizează tehnica din industria armamentului, să proiecteze și în viitor obligația lor de a concilia necesitățile războiului cu legile umanității, indiferent de tipul de armă care ar putea fi la un moment dat în discuție.

Cele două documente au constituit o bază suficient de solidă pentru ca în timpul Conferințelor de pace din 1899 și 1907, să se codifice materia „legilor și cutumelor războiului terestru”, să interzică recent

apărutele gloanțe „dum-dum”^[1], folosirea otrăvii, a armelor otrăvite, ori a anumitor tipuri de gaze, să fie formulată clauza Martens, să se interzică bombardarea orașelor neapărate, lansarea de bombe din baloane și alte asemenea, ori să se instituie regula privind direcționarea atacurilor numai împotriva obiectivelor militare și cu excluderea obiectivelor civile etc.

Un altă valoare importantă, protejată prin normele dreptului de la Haga, este proprietatea culturală. Adoptarea, în anul 1954, a *Convenției de la Haga privind protecția proprietății culturale în timpul conflictelor armate*, constituie una dintre realizările importante produse după cel de al Doilea Război Mondial. Proprietatea culturală a fost adusă, astfel, în sfera valorilor protejate prin normele dreptului internațional umanitar.

c. *Dreptul de la New York*. Această a treia direcție de protecție vizată de normele dreptului internațional umanitar este una a cărei existență este strâns legată de activitatea Organizației Națiunilor Unite în materia drepturilor omului, s-a conturat relativ recent și nu este menționată decât de o parte a doctrinei de specialitate.

În ciuda faptului că unul dintre scopurile principale ale ONU îl constituie, conform Cartei, prevenirea războiului, inițial organizația nu a fost, deloc, preocupată de problema dreptului aplicabil în timpul conflictelor armate. Însă, odată cu încheierea celui de al Doilea Război Mondial, și în strânsă legătură cu specificul acestuia, au existat *două probleme*, care au constituit obiectiv de interes pentru aceasta, res-

^[1] Gloanțele „dum-dum” sunt gloanțele care se dilată sau se turtesc la impactul cu corpul uman și cauzează suferințe grave și inutile.

pectiv: *răspunderea individuală pentru crimele de război* și aspectele legale pe care le-a pus problema *utilizării bombei atomice*, în atacurile de la Nagasaki și Hiroshima.

Ambele probleme au o legătură cu dreptul conflictelor armate sau dreptul internațional umanitar, astfel că tangențial ating probleme specifice acestei ramuri, îndreptățind o parte a doctrinei să vorbească despre dreptul de la New York. Cele două probleme menționate s-au găsit repede pe masa Adunării Generale a ONU și au constituit doar punctul de plecare în activitatea organizației din materia dreptului internațional umanitar, prin intermediul dreptului internațional al drepturilor omului.

În anul 1946, Adunarea Generală a ONU, prin *Rezoluția nr. 95 (I)*, referindu-se la „Principiile de la Nürnberg”, reafirmă, practic, o serie dintre regulile juridice și principiile formulate în Carta Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, respectiv: principiul răspunderii penale individuale pentru crime împotriva păcii, crime de război și crime împotriva umanității; principiul potrivit căruia poziția oficială a unei persoane nu este o cauză de excludere sau de diminuare a răspunderii penale individuale ori principiul potrivit căruia ordinul superiorului nu înlătură răspunderea celui care a săvârșit fapta și nici nu constituie o cauză de reducere a pedepsei.

Apoi, în problema utilizării armelor nucleare, Adunarea Generală a adoptat două rezoluții prin care a înființat Comisia Energiei Atomice^[1]

^[1] *Rezoluția AG a ONU nr. 1 (I) din 24 ianuarie 1946.*

și, respectiv, a declarat că utilizarea armelor nucleare este ilegală^[1], din mai multe puncte de vedere.

Demersurile ONU în această direcție au continuat în anii următori, fiind adoptate o serie de rezoluții cu impact asupra dreptului internațional umanitar, precum cele care au vizat problemele juridice apărute în procesul de decolonizare, a războaielor de eliberare națională, în privința mișcărilor de eliberare națională, ori a luptătorilor de guerilă, precum și cu privire la interzicerea anumitor arme de distrugere în masă, precum armele chimice sau bacteriologice.

În concluzie, valorile protejate prin intermediul normelor de drept umanitar sunt numeroase, de la valori care interesează umanitatea și societatea internațională în ansamblul său, precum proprietatea culturală (considerată patrimoniu comun al umanității), pacea mondială, securitatea internațională, mediul, la valori care se referă de o manieră directă la persoana fizică, valori precum viața, integritatea fizică și psihică, chiar anumite bunuri ori dreptul de proprietate asupra acestora.

1.1.3. Dreptul internațional umanitar, ramură a dreptului internațional public

Dreptul internațional public este acea ramură a dreptului, acel ansamblu de principii și norme juridice create de către state, pe baza acordului lor de voință, în scopul reglementării raporturilor interna-

^[1] Rezoluția AG a ONU nr. 1653 (XVI) din 24 noiembrie 1961.

ționale^[1]. Dreptul internațional public reglementează raporturile dintre subiectele sale, în cadrul societății internaționale, raporturi ce pot viza o multitudine de probleme cu natură diferită: economică, politică, culturală, militară etc.

Una dintre caracteristicile esențiale ale dreptului, în general, este sistematizarea, adică organizarea conținutului său pe categorii, respectiv, norme, instituții juridice și ramuri. Fiind, înainte de toate, o ramură de drept, dreptul internațional public nu se abate nici el de la regula, ci este organizat ca sistem. Această organizare a început să fie realizată relativ recent, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și coincide, în mare măsură, cu procesul de codificare a dreptului internațional public. Astfel, putem, ușor, identifica existența unor instituții specifice ale dreptului internațional public, a unor norme juridice exprimate formal prin intermediul izvoarelor sale și chiar a unor ramuri de drept internațional public. În plus, caracterul său dinamic a dus, în timp, la divizarea și multiplicarea ramurilor sale, realizându-se așa-numitele subsisteme, organizate în funcție de un obiect specific de reglementare.

Aspectul relevant pentru prezentul demers este, însă, organizarea dreptului internațional public ca sistem, pe ramuri juridice (sau subsisteme), ramura de drept internațional public fiind acel ansamblu de norme juridice care posedă un obiect comun de reglementare. În funcție de acest obiect comun de reglementare se face distincția, în principal, între următoarele ramuri de drept internațional public: dreptul internațional fluvial, dreptul internațional maritim, dreptul

^[1] D. POPESCU, A. NĂSTASE, *Drept internațional public*, Ed. Șansa S.R.L., București, 1997, p. 36.